

О. В. Латишева,

кандидат економічних наук, доцент

ORCID 0000-0001-6626-1420,

e-mail: kramalena1970@gmail.com,

В. В. Ровенська,

кандидат економічних наук, доцент

ORCID 0000-0002-9412-878X,

І. І. Смирнова,

кандидат економічних наук, доцент

ORCID 0000-0002-6941-1276,

ТУ «МетінвестПолітехніка», м. Запоріжжя

О. Ю. Міхєєв,

магістр,

ДВНЗ «Донбаська державна машинобудівна академія», м. Краматорськ

ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ТА ЕКОЛОГІЧНИХ ВТРАТ ВІД ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. В опублікованих дослідженнях вітчизняних та світових аналітичних центрів, неурядових організацій, аналітиків та СМІ [1-7] відмічається сповільнення зростання світової економіки у цілому внаслідок негативних наслідків усіх попередніх «хвиль» пандемії, зниження ділової активності бізнесу та зростаючого рівня інфляції на фоні значного росту екстремістських тенденцій, поглиблення ескалації, політичної поляризації та соціальних негараздів у всьому світі.

В прогнозах розвитку світу на 2023 р. міжнародних організацій, дослідженнях й публікаціях різних експертів провідне місце відведено сценаріям російсько-української війни та відповідним негативним впливам і ризикам, які пов'язані з глобальною економічною, енергетичною, продовольчою кризами, порушеннями ланцюга поставок, небезпекою та погіршенням якості життя населення та ін.

Актуальність проблеми подолання цих кризових явищ вимагає об'єднання зусиль міжнародної спільноти, урядів країн, бізнесу та громадян, фахівців різних галузей економіки, волонтерів, активістів, «лідерів думок», науковців тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій та виділення невирішених частин загальної проблеми. На цей час з'являються перші результати досліджень [1-7] основних викликів 2022 р., які, на жаль, продовжаться й у 2023 р.

У дослідженні [8] стану розвитку України (на 2019 р. порівняно з країнами колишнього СРСР) відмічалось, що «Україна не використовує свій потенціал у повній мірі, має відставання від багатьох країн колишнього пострадянського простору. Це пов'язано з наявністю невирішених конфліктів (у т.ч. воєнних) на території країни, з постійними економічними та політичними кризами, високою ко-

рупованістю влади, олігархічним впливом, зовнішнім управлінням та високим рівнем залежності країни, значним відтоком трудових ресурсів з країни та ін.».

Варто констатувати, що зараз різноманітні ризики та кризові явища тільки зросли та поглиблені. Проте з метою пошуку можливостей їх подолання необхідно вже зараз формувати стратегію та тактику дій по відновленню України.

Метою статті є визначення соціальних та екологічних втрат від війни в Україні та огляд прийнятих програм для зниження існуючих ризиків та подолання наслідків російсько-української війни у майбутньому.

Виклад основного матеріалу дослідження. Прояв жахливих наслідків російсько-української війни в Україні насамперед полягає в значних прямих людських втратах, колосальних руйнуваннях, подальшій небезпеці постійних обстрілів, погіршенні якості життя населення і вимушеної міграції.

Нацбанк дослідив вплив хвилі біженців з України на країни Євросоюзу та дійшов висновку, що українці поживали їх економіки і пом'якшили вплив нової економічної кризи, що крокує планетою. Вони швидко адаптуються до нових умов, шукають роботу і платять податки. Однак те, що стало надбанням для ЄС, виявилось втратою для економіки України. За даними Управління верховного комісара ООН у справах біженців (UNHCR), статус тимчасового захисту у країнах Європи отримали близько 4,9 млн. українських біженців. Це близько 1% від населення країн Євросоюзу. Найбільше українців прийняли Польща, Німеччина та Чехія (рис. 1). Люди, які тікають за кордон від війни, як правило, перебувають у складному соціальному становищі. У нових країнах їм потрібно знайти житло, одяг, їжу

СКІЛЬКИ УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ ПЕРЕБУВАЄ У КРАЇНАХ ЄВРОПИ?

ДАНІ: ООН

Рис. 1. Кількість українських біженців в країнах Європи [7]

та ліки. Лівову частку цих витрат покривають бюджети країн Євросоюзу. Характерною особливістю хвилі українських біженців є значна частка серед них неповнолітніх (за розрахунками ООН та економістів, вона становить 28-44%). Це створює додатковий тиск на бюджети держав, оскільки їм необхідно здійснювати додаткові видатки на освіту українців та їх адаптацію. Наприклад, у Польщі видатки на освіту для майже 560 тис. зареєстрованих там українських дітей становлять 2,2 млрд євро, а витрати на їх медичне забезпечення оцінюються 1,5 млрд євро, ідеться в дослідженні Нацбанку. Однак за розрахунками ЄЦБ, від 25 до 55% українських вимушених мігрантів працевлаштуються або активно шукатимуть роботу в країнах-реципієнтах. Це збільшить робочу силу ЄС на 0,2-0,8% або на 0,3-1,3 млн осіб. Відтак, біженці з України можуть стати поштовхом для розвитку економік деяких країн ЄС. У деяких державах українці вже "окупилися" місцевим бюджетам, компенсуючи виділені на підтримку біженців державні ресурси. [7]

Ці негативні події розгортаються на фоні тренду погіршення якості життя населення в Україні останніх років (рис. 2), що недарма відмічали укладачі щорічного рейтингу якості життя серед країн світу, коли оцінювали такі критерії, як: клімат, рівень забруднення довкілля, купівельна спроможність населення, співвідношення цін на житло і до-

ходу, вартість життя, рівень безпеки, якість охорони здоров'я та ін. Якщо за цими параметрами у 2013 р. Україна посідала 57 місце серед 67 країн, то у 2020 р. Україна опинилася на 65 позиції з 80 (укладачі рейтингу оцінили як «дуже низький» – індекс купівельної спроможності українців та «високий» – індекс забруднення довкілля). [1].

Останні оцінки загрозливого екологічного стану підтверджуються й опублікованими статистичними даними рівня забруднення довкілля [9], аналіз яких (рис. 3 – рис. 5) показав, що дійсно рівень забруднення в країні дуже високий (перевищує більш ніж у 5-10 разів деякі екологічні показники країн Європи), а його певне скорочення пов'язано з певним впровадженням сучасних екоспрямованих технологій (рис. 4, рис. 5) та зі значним скороченням темпів виробництва внаслідок процесів деіндустріалізації.

З часом певні результати від інвестування основних галузей – драйверів економіки країни та державна підтримка природоохоронних заходів (рис. 4, рис. 5) могли б позитивно вплинути на рівень забезпечення соціальної та екологічної складової сталості розвитку держави, однак сумна для країни дата «24.02.2022» зруйнувала усі сподівання. Шок, завданий війною українській економіці, перекреслив прогрес, якого було досягнуто упродовж останніх років. За даними аналітичної платформи "Вокс

Україна", зростання української економіки в період з 2016 до 2021 р. забезпечило відновлення ВВП до рівня, який країна мала до анексії Росією Криму у 2014 р. Війна мала драматичний вплив на зайнятість

населення по всій країні: близько 40 відсотків українців, які мали роботу до вторгнення, втратили її, тоді як половина працевлаштованих зіштовхнулася зі скороченням заробітної платні [5].

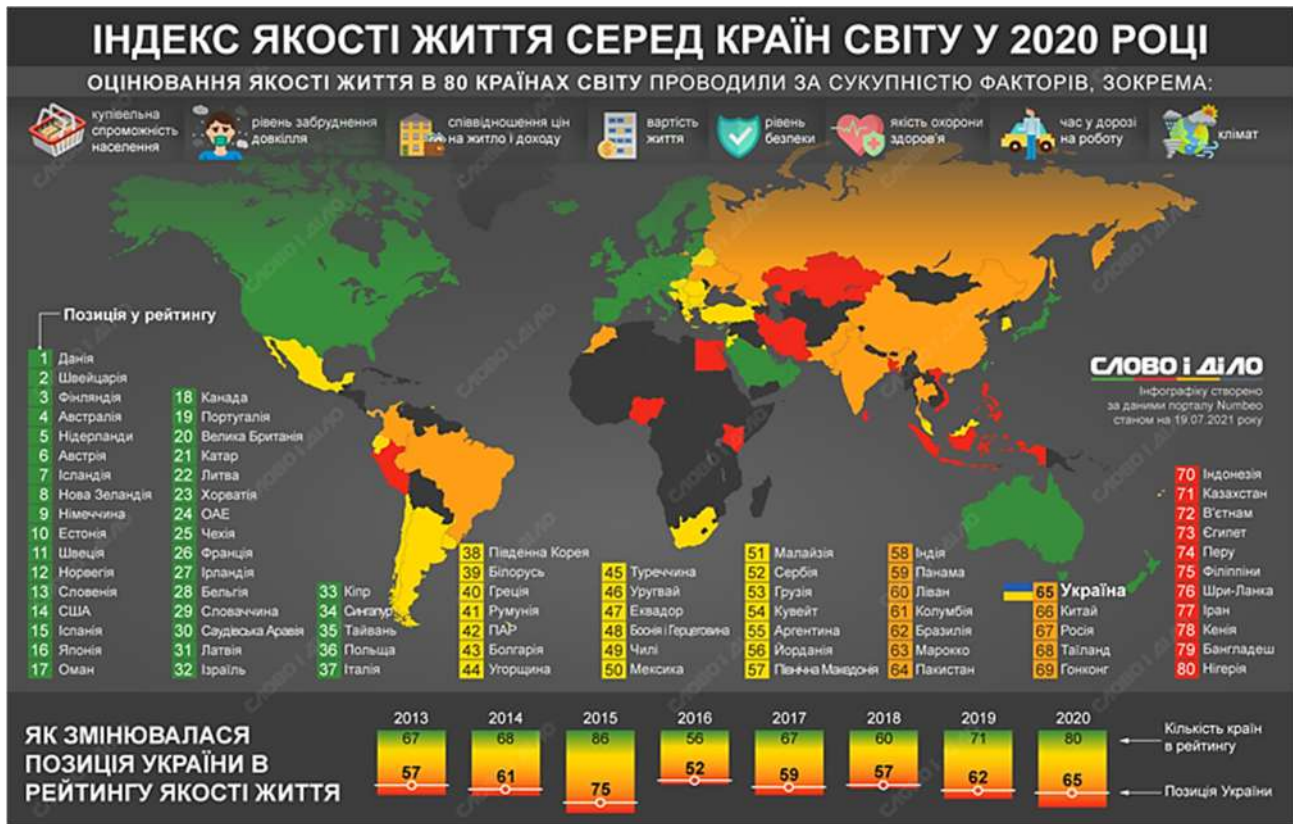

Рис. 2. Місце України серед країн світу у 2020 р. за рівнем «якості життя» [1]

Рис. 3. Показники рівня забруднення в країні за 2010-2020 рр. (побудовано на підставі даних статистики [9])

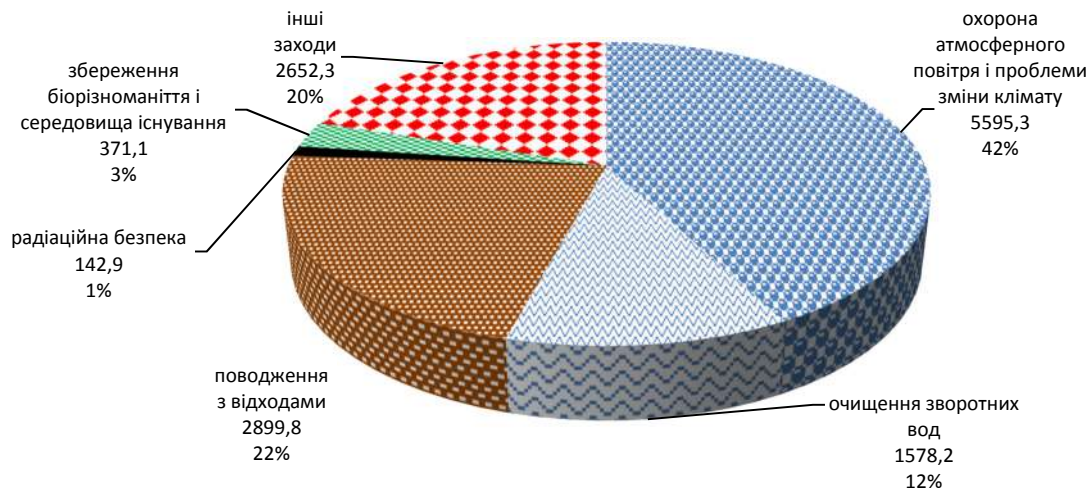

Рис. 4. Структура капітальних інвестицій на основні заходи з охорони навколишнього природного середовища (надалі – НПС) у 2020 р.
(побудовано на підставі даних статистики [9])

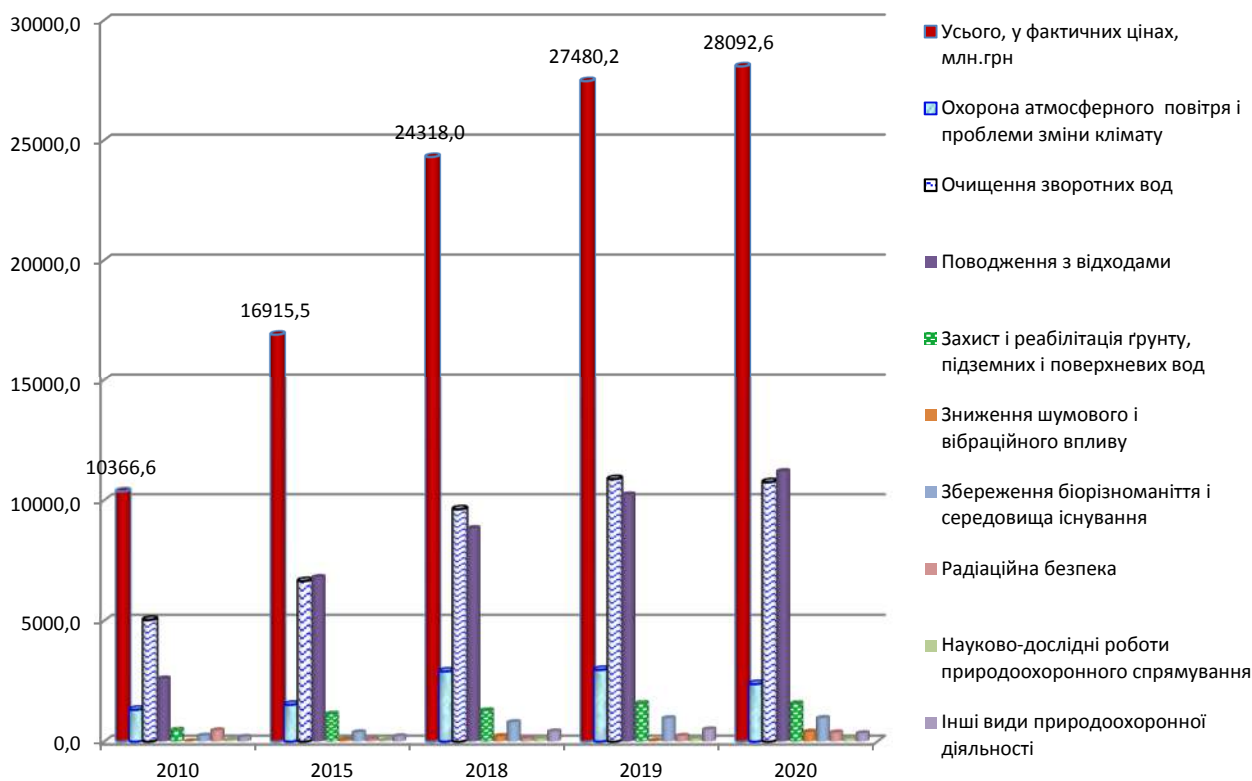

Рис. 5. Поточні витрати на охорону НПС за їх видами
(побудовано на підставі даних статистики [9])

Окупанти обстрілюють нафтобази, промислові об'єкти, житлові будинки; випускають ракети і скидають авіабомби на наші міста; захоплюють найбільшу в Європі атомну електростанцію і погрожують техногенною катастрофою не лише Україні, але і Європі. Потенційні масштаби її наслідків складно навіть уявити. Поки світ бореться з глобальною зміною клімату, країна-агресор щодня здійснює екоцид. Скільки років знадобиться на відновлення навколишнього середовища нашої країни після війни – питання відкрите [3].

За період з початку широкомасштабного російського вторгнення в Україну Оперативний штаб при Державній екологічній інспекції України зафіксував 245 злочинів проти довкілля (рис. 6); за даними ООН, Україна – одна з найбільш замінованих країн світу, понад 200 тис. квадратних кілометрів (майже третина) території держави потребує розмінування, потенційний (остаточно непідтверджений) обсяг викидів забруднюючих речовин під час війни з усіх джерел, сягає 46 млн тонн (для порівняння: якщо у 2019 р. загальні викиди по Україні становили близь-

ко 2,4 млн тонн, у 2021 р. – 2,25 млн тонн, то на сьогодні викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря, які фахівці Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України змогли об'єднати, від горіння лише на зруйнованих нафтобазах, вже перевищують 499 тис. тонн забруднюючих

речовин). Наслідки, які можуть спричинити стан на Запорізькій АЕС, на думку міністра захисту довкілля та природних ресурсів Руслана Стрільця навіть змодельовати неможливо: «це буде не Чорнобиль, а 10 Чорнобилів в одному місці, 3000 Хіросімі» [3; 4].

Орієнтовні розрахунки збитків нараховані Державною екологічною інспекцією відповідно до затверджених методик

1 278 млрд грн

Повітря	875 млрд грн	ґрунти	403 млрд грн
• горня-настолодута	4 259 млн грн	• забруднені ґрунти	2 180 млн грн
• повітряні	864 006 млн грн	• збиток інших об'єктів	6 919 млн грн
• збиток інших об'єктів	6 919 млн грн	Відходи	399 млрд грн
		• збиток інших об'єктів	400 322 млн грн

Рис. 6. Географія, види та кількість екозлочинів (угруповано за даними [4])

За даними Державної екологічної інспекції України [4] основними видами екозагроз від російського вторгнення є:

- 1) загрози ядерній та радіаційній безпеці;
- 2) атаки на інфраструктурні та промислові об'єкти;
- 3) забруднення, яке безпосередньо спричинене бойовими діями;
- 4) шкода водним ресурсам, зокрема забруднення внаслідок обстрілів акваторії Чорного моря, а також негативне втручання в екосистему Азовського моря;

5) війна зачепила близько третини всього природно-заповідного фонду України.

На думку екологів, майбутнє довкілля напряму залежить від того, як саме українці будуть відбудувати країну після війни. Можуть збільшитися викиди через виробництво будівельних матеріалів та відбудову. Частина природних територій можуть віддати під забудову для відновлення населених пунктів, вже з'явилися нові сміттєзвалища з залишків зруйнованих будівель та "кладовища техніки". Разом із тим, на рівні держави країна підтримала європейський зелений курс, який в цьому контексті

повинен стати «орієнтиром під час відбудови міст, зробити їх більш екологічними, зменшити кількість автомобілів, прокласти вело доріжки, підвищити енергетичну стійкість наших будинків» [5].

Висновки. Саме тому задля ліквідації негативних наслідків війни вже зараз урядом України приймається низка програм відбудови країни економіко-соціального та екологічного спрямування.

1. Уже зараз розробляють Стратегію повернення мільйонів українських мігрантів, яка враховує наступні аспекти [7]:

Житло. Чимало українців виїхали за кордон через руйнування їх помешкань, тому житлова політика після війни має стати однією з пріоритетних. Перші спроби уряд уже робить. Започаткована ним програма "єОселя" дає змогу взяти пільговий кредит на купівлю житла під 3% річних терміном до 20 років. Щоправда, наразі ця програма доступна лише для військовослужбовців, учителів, медиків та науково-педагогічних працівників. Допомога від держави: як отримати компенсацію за зруйноване військовою майно.

Освіта. Оскільки чимало вимушених мігрантів поїхали з України з дітьми, то державі слід подбати про те, аби ці діти не втрачали зв'язок з батьківщиною. Активний розвиток програм дистанційного навчання дітей чи паралельного індивідуального навчання за українською програмою дозволить дитині обрати між іноземним та українським вищим навчальним закладом.

Економічні можливості. Ще одна вагома складова успіху політики з повернення мігрантів – наявність можливостей для заробітку. Державі потрібно буде сприяти працевлаштуванню, знизивши податки на фонд оплати праці або започаткувавши інші стимули для найму. Держава також має сприяти поживленню бізнес-процесів, доступності кредитів, дерегуляції, спрощенню умов для ведення бізнесу, аби колишні біженці могли швидко відкрити власну справу [7].

2. Україна швидкими темпами стає партнерами багатьох міжнародних проектів та програм щодо:

– будівництва центрів для відновлення живої природи;

– управління відходами (зокрема утилізації відходів руйнації та військового металобрухту; припинення міграції великої кількості сміття водними об'єктами);

– покращення якості питної води та рівня забезпеченості населення питною водою (ще до війни Україна посідала ганебну 125-ту позицію зі 180 країн світу, зараз стан погіршився внаслідок постійних обстрілів очисних споруд, руйнування водогонів та іншої водної інфраструктури, неможливість швидко її полагодити, що й вплинуло на якість і кількість води);

– контролю обсягів рубок в лісах тощо.

3. В країні діє офіційний вебресурс «ЕкоЗагроза» (<https://ecozagroza.gov.ua>) і мобільний додаток Міндовкілля (https://bit.ly/ecozagroza_googleplay; <https://apple.co/3P7pyJ8>), завдяки якому кожен зможе оперативно отримати достовірну інформацію про стан повітря, води, ґрунту та дізнатись інші довідкові дані. Продовжуються дискусія серед фахівців та чиновників щодо доцільності використання екологічного податку на місцях та визначення інструментів для стимулювання покращення екологічної ситуації в Україні;

4. Активно готується нормативно-правова база міжнародно-правових механізмів відшкодування (компенсації) збитків, отриманих внаслідок збройної російської агресії, зокрема за рахунок репарацій з РФ, а також інших джерел фінансування компенсації (прийнято Закон України № 2249-IX «Про затвердження Указу Президента України «Про рішення Ради національної безпеки та оборони України від 11 травня 2022 року «Про примусове вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та його резидентів»; прийнято за основу проєкт закону України № 7198 «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених російською військовою агресією», яким передбачається відшкодування шкоди фізичним особам внаслідок пошкодження або втрати їх нерухомого майна; збираються та узгоджуються усі необхідні документи для процедур міжнародного арбітражу у справі про відшкодування шкоди, заподіяної державою-агресором [1-7].

Отже, наше майбутнє формується вже сьогодні і це не лозунг, а наші реалії. Недарма 2022 р. показав всьому світу нашу силу та незламність, прагнення українців до свободи і незалежності.

Література

1. Індекс якості життя: як змінювалося місце України в рейтингу. *Слово і діло*. 19.07.2021. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/07/19/infografika/svit/indeks-yakosti-zhyttya-yak-zmynuvalosya-misce-ukrayiny-rejtnhu>.
2. Діана Кречетова. Ми втрачимо Запорізьку область, якщо вибухне АЕС. Про наслідки екоциду в Україні: інтерв'ю міністра захисту довкілля. *Українська правда. Життя*. 2022. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2022/09/13/250400/>.
3. Дайджест ключових наслідків російської агресії для українського довкілля за 11-18 травня 2022 року. *Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України*. URL: <https://mepr.gov.ua/news/39218.html>.
4. Вікторія Приседська, Вячеслав Шрамочич. Спустошені землі. Якою буде природа України після війни. *BBC News Україна*. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/extra/mwu5sxghvc/ukraine_war_damaged_nature
5. Артур Салліван, Лілія Ржеутська. Як війна вплинула на економіку України. *Медіакомпанія DW*. URL: <https://www.dw.com/uk/ak-vijna-vplivnula-na-ekonomiku-ukraini/a-63093916>.

6. 5 main global risks for 2023. «Daily Sabah» (Turkuvaz Media Group). URL: <https://www.dailysabah.com/opinion/columns/5-main-global-risks-for-2023>.
7. Ярослав Вінокуров. Українські мігранти підіймають економіку Європи. Що буде з Україною без них? *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua>.
8. Латишева О. В., Ровенська В. В. Сталий розвиток України та країн пострадянського простору: екологічні та соціальні індикатори. *Прийзовський економічний вісник*. 2019. Вип. № 4 (15). С. 190-199.
9. Економічна статистика. *Держстат України*. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/ioz_19.htm.

References

1. Indeks yakosti zhyttia: yak zminiuvalosia mistse Ukrainy v reitynhu [Quality of life index: how Ukraine's place in the ranking changed]. (2021). *Slovo i dilo*. Retrieved from <https://www.slovoidilo.ua/2021/07/19/infografika/svit/indeks-yakosti-zhyttya-yak-zminyuvalosya-misce-ukrayiny-reitynhu> [in Ukrainian].
2. Diana Krechetova. (2022). My vtratymo Zaporizhku oblast, yakshcho vybukhne AES. Pro naslidky ekotsydu v Ukraini: interv'yu ministra zakhystu dovkillia [We will lose the Zaporizhzhia region if the nuclear power plant explodes. About the consequences of ecocide in Ukraine: an interview with the Minister of Environmental Protection]. *Ukrainska pravda. Zhyttia*. Retrieved from <https://life.ppravda.com.ua/society/2022/09/13/250400/> [in Ukrainian].
3. Daidzhest kluchovykh naslidkiv rosiiskoi ahresii dlia ukrainskoho dovkillia za 11-18 travnia 2022 roku [Digest of the key consequences of Russian aggression for the Ukrainian environment for May 11-18, 2022]. *Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine*. Retrieved from <https://mepr.gov.ua/news/39218.html> [in Ukrainian].
4. Viktoriia Prysedska, Viacheslav Shramovych. Spustosheni zemli. Yakoiu bude pryroda Ukrainy pislia viiny [Desolate lands. What will be the nature of Ukraine after the war]. *BBC News Ukraine*. Retrieved from https://www.bbc.com/ukrainian/extra/mwu5sxghvc/ukraine_war_damaged_nature [in Ukrainian].
5. Artur Sallivan, Liliia Rzhetska. Yak viina vplynula na ekonomiku Ukrainy [How the war affected the economy of Ukraine]. *Media company DW*. Retrieved from <https://www.dw.com/uk/ak-vijna-vplynula-na-ekonomiku-ukraini/a-63093916> [in Ukrainian].
6. 5 main global risks for 2023. «Daily Sabah» (Turkuvaz Media Group). Retrieved from <https://www.dailysabah.com/opinion/columns/5-main-global-risks-for-2023>.
7. Yaroslav Vinokurov. Ukrainski mihranty pidiimaiut ekonomiku Yevropy. Sheho bude z Ukrainoiu bez nykh? [Ukrainian migrants are boosting the European economy. What will happen to Ukraine without them?]. *Ekonomichna pravda*. Retrieved from <https://www.epravda.com.ua> [in Ukrainian].
8. Latsysheva, O. V., Rovenska, V. V. (2019). Stalyi rozvytok Ukrainy ta krain postradianskoho prostoru: ekolohichni ta sotsialni indykatory [Sustainable development of Ukraine and post-Soviet countries: ecological and social indicators]. *Pryzovskiy ekonomichnyi visnyk – Pryzovsky Economic Bulletin*, 4 (15), pp. 190-199 [in Ukrainian].
9. Ekonomichna statystyka [Economic statistics]. *State Statistics Service of Ukraine*. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/ioz_19.htm [in Ukrainian].

Латишева О. В., Ровенська В. В., Смирнова І. І., Міхєєв О. Ю. Дослідження соціальних та екологічних втрат від війни в Україні

У статті проаналізовано соціальні, економічні та екологічні наслідки бойових дій в Україні. Встановлено, що прояв жахливих наслідків російсько-української війни в Україні насамперед полягає в значних прямих людських втратах, колосальних руйнуваннях, подальшій небезпеці постійних обстрілів, погіршенні якості життя населення і вимушеній міграції. Встановлено, як вимушена міграція українців в більш безпечні міста впливає на національну економіку та економіку інших країн. Проаналізовано динаміку рівня якості життя та встановлено чинники впливу на індикатори цього критерію. Проаналізовано зміни соціальних показників, оцінена динаміка параметрів забруднення довкілля і з'ясовано характер та кількість екологічних злочинів від бойових дій в Україні. Доведено, що актуальність проблеми подолання негативних кризових явищ вимагає об'єднання зусиль міжнародної спільноти, урядів країн, бізнесу та громадян, фахівців різних галузей економіки, волонтерів, активістів, «лідерів думок», науковців тощо. Доказано, що вже зараз уряд країни приймає програми відбудови країни для зниження рівня соціально-економічних та екологічних ризиків. Проведено огляд прийнятих програм для зниження існуючих ризиків в Україні для подолання наслідків російсько-української війни у майбутньому.

Ключові слова: вимушена міграція, наслідки війни, соціальні втрати, якість життя, екологічні злочини, програми відбудови країни, збройна російська агресія.

Latsysheva O., Rovenska V., Smirnova I., Mikheev O. Research of Social and Ecological Losses from the War in Ukraine

The article analyzes the social, economic and environmental consequences of hostilities in Ukraine. It has been established that the manifestation of the terrible consequences of the Russian-Ukrainian war in Ukraine primarily consists of significant direct human losses, colossal destruction, the further danger of constant shelling, deterioration of the quality of life of the population and forced migration. It is established how the forced migration of Ukrainians to safer cities affects the national economy and the economy of other countries. The dynamics of the level of quality of life were analyzed and the factors affecting the indicators of this criterion were determined. The changes in social indicators were analyzed, the dynamics of environmental pollution parameters were assessed, and the nature and number of environmental crimes from hostilities in Ukraine were clarified. It has been proven that the urgency of the problem of overcoming negative crisis phenomena requires the unification of the efforts of the international community, country governments, businesses and citizens, specialists in various branches of the economy, volunteers, activists, "opinion leaders", scientists, etc. It has been proven that the country's government is already adopting the country's reconstruction programs to reduce the level of socio-economic and environmental risks. A review of the adopted programs to reduce the existing risks in Ukraine to overcome the consequences of the Russian-Ukrainian war in the future was conducted.

Keywords: forced migration, consequences of war, social losses, quality of life, environmental crimes, country reconstruction programs, armed Russian aggression.

